

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ

મોહન આર. વાજા
પીએચ.ડી. સ્કોલર,
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

સારાંશ

પ્રવર્તમાન સમયમાં શિક્ષણનું મહત્ત્વ વધવા લાગ્યું છે. એકવીસમી સદી એ જ્ઞાન અને ટેકનોલજીની છે. આજના સમયમાં ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ અભ્યાસાર્થે આવતા વિદ્યાર્થીઓની કેટલીક જરૂરિયાતો હોય છે. આ વિદ્યાર્થીઓનો સર્વાંગીણ વિકાસ થાય તે જરૂરી છે અને તેના માટે શિક્ષકોએ સભાન રહેવું જોઈએ.

ઉચ્ચ બુદ્ધિઆંક ધરાવતા લોકો જીવનમાં સફળ થાય તેવું હંમેશા બનતું નથી. મનોવૈજ્ઞાનિકો જણાવે છે કે સફળતા નક્કી કરનારા પરિબલોમાં બુદ્ધિ આંકનો હિસ્સો માત્ર 20 ટકા છે. સફળતા માટે અન્ય પરિબલોનો 80 ટકા ફાળો છે. આ અન્ય પરિબલો પૈકીનું એક પરિબલ સાંવેગિક બુદ્ધિ પણ છે.

દોંગા (૧૯૯૭)એ ડેનિયલ ગોલમેનને ટાંકતા સાંવેગિક બુદ્ધિના મુખ્ય પાંચ ઘટકો જણાવ્યા છે જે આ મુજબ છે. (1) સ્વ-જાગૃતિ, (2) મનોદશાનું વ્યવસ્થાપન, (3) સ્વ-પ્રેરણા, (4) અવેશ-નિયંત્રણ, (5) લોક કૌશલ્યો. આ તમામ ઘટકોનો વિકાસ વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર પણ અસર કરે છે. જો આ ઘટકોનું નિયંત્રણ તે નક્કી ન કરી શકે તો તેનો સર્વાંગીણ વિકાસ થઈ શકતો નથી. સાંવેગિક બુદ્ધિ એ વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર પણ અસર કરી શકે છે.

આમ, ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ જાણવી અને બંને વચ્ચે શો સંબંધ છે? તે જાણવાના આશયથી આ સંશોધન પ્રપત્ર હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું.

ચાવીરૂપ શબ્દો : સાંવેગિક બુદ્ધિ, શૈક્ષણિક સિદ્ધિ

પ્રસ્તાવના

પ્રવર્તમાન સમયમાં શિક્ષણનું મહત્ત્વ વધવા લાગ્યું છે. એકવીસમી સદી એ જ્ઞાન અને ટેકનોલજીની છે. આજના સમયમાં ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ અભ્યાસાર્થે આવતા વિદ્યાર્થીઓની કેટલીક જરૂરિયાતો હોય છે. આ વિદ્યાર્થીઓનો સર્વાંગીણ વિકાસ થાય તે જરૂરી છે અને તેના માટે શિક્ષકોએ સભાન રહેવું જોઈએ.

ઉચ્ચ બુદ્ધિઆંક ધરાવતા લોકો જીવનમાં સફળ થાય તેવું હંમેશા બનતું નથી. મનોવૈજ્ઞાનિકો જણાવે છે કે સફળતા નક્કી કરનારા પરિબલોમાં બુદ્ધિ આંકનો હિસ્સો માત્ર 20 ટકા છે. સફળતા માટે અન્ય પરિબલોનો 80 ટકા ફાળો છે. આ અન્ય પરિબલો પૈકીનું એક પરિબલ સાંવેગિક બુદ્ધિ પણ છે.

દોંગા (૧૯૯૭)એ ડેનિયલ ગોલમેનને ટાંકતા સાંવેગિક બુદ્ધિના મુખ્ય પાંચ ઘટકો જણાવ્યા છે જે આ મુજબ છે. (1) સ્વ-જાગૃતિ, (2) મનોદશાનું વ્યવસ્થાપન, (3) સ્વ-પ્રેરણા, (4) અવેશ-નિયંત્રણ, (5) લોક કૌશલ્યો. આ તમામ ઘટકોનો વિકાસ વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર પણ અસર કરે છે. જો આ ઘટકોનું નિયંત્રણ તે નક્કી ન કરી શકે તો તેનો સર્વાંગીણ વિકાસ થઈ શકતો નથી. સાંવેગિક બુદ્ધિ એ વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર પણ અસર કરી શકે છે.

આમ, ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ જાણવી અને બંને વચ્ચે શો સંબંધ છે? તે જાણવાના આશયથી આ સંશોધન પ્રપત્ર હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું.

અભ્યાસનું મહત્ત્વ

પ્રત્યેક અભ્યાસ કાર્યને પોતાનું આગવું મહત્ત્વ હોય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ સાથે સંબંધિત હોવાથી શિક્ષણક્ષેત્રે ઉપયોગી બનશે. ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ આવતા વિદ્યાર્થીઓ યુવાવસ્થાના ઉંબરે આવી ઉભા હોય છે. જીવનના આ વર્ષો કારકિર્દી ઘડતર માટે અગત્યના હોવાથી જો વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ જાણી અને તે પ્રમાણે અધ્યયન કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય માર્ગે વાળી શકાય.

ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ આવતા વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ તેની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર પણ અસર કરે છે. મોટાભાગના સંશોધનો પરથી એવું માલૂમ પડે છે કે ઉચ્ચ સાંવેગિક બુદ્ધિ ધરાવનાર વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ ઉચ્ચ જોવા મળેલ જ્યારે નિમ્ન સાંવેગિક બુદ્ધિ ધરાવનાર વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ નિમ્ન જોવા મળેલ. તેથી સાંવેગિક બુદ્ધિ અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પરસ્પર સંબંધિત છે એવું કહી શકાય.

સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા

પટેલ અને પટેલ (2005) એ યુજીસીના મેજર રીસર્ચ પ્રોજેક્ટ અન્વયે ગુજરાતના ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિનો અભ્યાસ કેટલાક ચલોના સંદર્ભમાં કર્યો હતો. આ અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતા. (1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિના માપન માટે સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડની રચના કરવી. (2) જાતીયતા, વિસ્તાર, સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિ, ચિંતાતુરતા, બુદ્ધિ અને સર્જનાત્મકતાના સંદર્ભમાં ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો.

ઉપકરણ તરીકે સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડની રચના કરવામાં આવી હતી અને સામાજિક આર્થિક સ્થિતિ જાણવા માટે પટેલ અને પટેલ રચિત સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિ માપદંડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના તારણો આ પ્રમાણે હતા : (1) શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ઉચ્ચ સાંવેગિક બુદ્ધિ ધરાવતા હતાં. (2) શહેરી વિસ્તારના કુમારો અને કન્યાઓ ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુમારો અને કન્યાઓ કરતાં ઉચ્ચ સાંવેગિક બુદ્ધિ ધરાવતા હતા.

બંસલ અને કૌર (2011) એ તરુણોની સાંવેગિક સ્થિરતા અને તેઓની બુદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધનો અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો જેમાં નાવમાં ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક સ્થિરતા અને બુદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ, સાંવેગિક સ્થિરતા અને બુદ્ધિ આંક તેમજ સાંવેગિક સ્થિરતા અને બુદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ જોવાનો હતો.

સાંવેગિક સ્થિરતાના માપન માટે સાય-કોમ સર્વિસ (1995) રચિત પ્રમાણિત ઉપકરણ અને સામાન્ય બુદ્ધિના માપન માટે એસ. એન. મોહસીન રચિત બુદ્ધિ કસોટીનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના તારણો આ પ્રમાણે હતા : (1) ઉચ્ચ બુદ્ધિ અને નિમ્ન બુદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક સ્થિરતા અને બુદ્ધિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત જણાયો ના હતો. (2) નિમ્ન બુદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ બુદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની સરખામણીએ નિમ્ન સાંવેગિક સ્થિરતા ધરાવતા હતા. (3) ઉચ્ચ સાંવેગિક સ્થિરતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની બુદ્ધિ અને સ્થિરતા વચ્ચે ધનસંબંધ જોવા મળ્યો હતો.

અભ્યાસના હેતુઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતા:

- (1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ જાણવી.
- (2) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ તેઓની શાળેય પરીક્ષાને આધારે જાણવી.
- (3) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ તપાસવો.

અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ

- (1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના કુમારો અને કન્યાઓના સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડ પરના સરેરાશાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
- (2) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના કુમારો અને કન્યાઓના શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સરેરાશાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

(3) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડ પરના પ્રાપ્તાંકો અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિઆંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

વ્યાપવિશ્વ અને નિદર્શ

પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વમાં ગીર સોમનાથ જિલ્લાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓનાં વિદ્યાર્થીઓ જે શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮ દરમિયાન અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વને આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું હતું.

1. વિસ્તાર : વેરાવળ શહેર
2. સમયગાળો : શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮
3. માધ્યમ : ગુજરાતી
4. સ્તર : ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ
5. પાત્રો : વિદ્યાર્થીઓ

નિદર્શ પસંદગીની પદ્ધતિઓમાંથી પ્રયોજકે સ્તરીકૃત આકસ્મિક નિદર્શ પદ્ધતિનો પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ઉપયોગ કર્યો હતો.

અભ્યાસ પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે પ્રયોજકે વર્ણનાત્મક સંશોધન પૈકી સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ પસંદ કરેલ હતી અને પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ થયો હતો.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજક દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિના માપન માટે પટેલ અને પટેલ (2005) રચિત ગુજરાતીમાં પ્રમાણિત 'સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડ'નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જેનો પરિચય નીચે મુજબ છે :

- (1) ઘટકો : સ્વ-જાગૃતિ, સ્વ-સંચાલન, સામાજિક સભાનતા, સામાજિક કૌશલ્ય.
- (2) કલમો : કલમોની સંખ્યા 77 છે. જેમાં હકારાત્મક કલમો 63 અને નકારાત્મક કલમો 14 છે.
- (3) પ્રકાર : સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડ (Emotional Intelligence Scale)
- (4) વિશ્વસનીયતા અને પ્રમાણભૂતતા : આ માપદંડની કસોટી પુનઃ કસોટીની પદ્ધતિએ વિશ્વસનીયતા 0.૮૯ અને અર્ધવિચ્છેદન પદ્ધતિએ વિશ્વસનીયતા 0.૮૫ છે. માપદંડની યથાર્થતા Item Index validity ની રીતે ગણેલ છે.

તેમજ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ માટે શાળેય અર્ધવાર્ષિક પરીક્ષામા વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ કુલ ટકાવારી ગણવામાં આવી હતી.

માહિતીનું એકત્રીકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વિનયન, વાણિજ્ય અને વિજ્ઞાનપ્રવાહની ગુજરાતી માધ્યમની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિનું માપન કરવામાં આવ્યું હતું. આ માટે વેરાવળ શહેરની ગુજરાતી માધ્યમની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્યોનો રૂબરૂ સંપર્ક સાધવામાં આવ્યો હતો અને તેમને સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડથી પરિચિત કરાવી પોતાના અભ્યાસમાં તેનો ઉપયોગ સમજાવ્યો હતો. સાથે વિદ્યાર્થીઓને પણ ઉપકરણ આપી જરૂરી માહિતી સમજવી અને માપદંડ ભરાવ્યો હતો. તેમજ પ્રતિચાર આપવા માટે વિદ્યાર્થીઓને ૪૫ મિનિટનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો. તેમજ રેકર્ડ પરથી નમૂનાના પાત્રોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ માટે શાળેય અર્ધવાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામ અંગેની માહિતી લેવામાં આવી હતી.

માહિતીનું વિશ્લેષણ

નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કુલ પાત્રોના સાંવેગિક બુદ્ધિના પ્રાપ્તાંકોનો લઘત્તમ પ્રાપ્તાંક ૧૪૧ અને ગુરુત્તમ પ્રાપ્તાંક ૩૦૪ મળ્યા હતા. તથા તેમના સરાસરી, મધ્યસ્થ બહુલક અને પ્રમાણ વિચલનના મૂલ્યો અનુક્રમે ૨૬૪.૭૩, ૨૬૯, ૨૬૯, ૨૬.૯૨૪ મળ્યા હતાં. સાંવેગિક બુદ્ધિના પ્રાપ્તાંકોની વિષમતાનું મૂલ્ય -૧.૩૨૮ જોવા મળ્યું હતું. આથી કહી શકાય કે મળેલ આવૃત્તિ વિતરણ ઋણ બાજુ વિષમ હતું એટલે કે ઓછા પ્રાપ્તાંક વર્ગો તરફ ઓછી આવૃત્તિ અને વધુ પ્રાપ્તાંક વર્ગો તરફ વધુ આવૃત્તિ રહેલી છે. કકુદતાનું મૂલ્ય ૨.૬૮૩ હતું જે ૦.૨૬૩ કરતા વધારે છે. તેથી કહી શકાય કે તે થોડા અંશે ચર્પટ કકુદતા ધરાવે છે.

નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કુલ પાત્રોના શૈક્ષણિક સિદ્ધિના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી, મધ્યસ્થ, બહુલક અને પ્રમાણ વિચલનના મૂલ્યો અનુક્રમે ૫૬.૪૨, ૫૮.૬૯, ૬૦.૫૨, ૧૧.૫૯૩ મળ્યા હતા. શૈક્ષણિક સિદ્ધિના પ્રાપ્તાંકોની વિષમતાનું મૂલ્ય -૦.૪૨૦ મળ્યું હતું. આથી કહી શકાય કે મળેલ આવૃત્તિ વિતરણ ઋણ બાજુ વિષમ હતું એટલે કે ઓછા પ્રાપ્તાંક વર્ગો તરફ ઓછી આવૃત્તિ અને વધુ પ્રાપ્તાંક વર્ગો તરફ વધુ આવૃત્તિ રહેલી છે. કકુદતાનું મૂલ્ય -૦.૦૭૬ મળ્યું હતું જે ૦.૨૬૩ કરતા ઓછું હતું. તેથી કહી શકાય કે મળેલ આવૃત્તિ વિતરણ થોડા અંશે કૂટ કકુદતા ધરાવે છે.

માહિતીનું અર્થઘટન અને તારણો

- (1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના કુમારો અને કન્યાઓના સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડ પરના સરેરાશાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ પર જાતીયતાની અસર

તપાસતા સરેરશાંકો અનુક્રમે ૨૬૦.૮૯ અને ૨૬૮.૮૪ જોવા મળ્યા હતા. પ્રાપ્ત સરેરશાંકો વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા માટે ટી-ગુણોત્તરનું મુલ્ય ૨.૮૯ મળ્યું હતું. જે ૦.૦૧ અને ૦.૦૫ બંને કક્ષાએ સાર્થક હતું. તેથી ઉત્કલ્પના-૧નો અસ્વીકાર થયો હતો. એટલે વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી.

- (2) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના કુમારો અને કન્યાઓના શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સરેરશાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર જાતીયતાની અસર તપાસતા સરેરશાંકો અનુક્રમે ૫૩.૧૦ અને ૫૯.૭૯ જોવા મળ્યા હતા. પ્રાપ્ત સરેરશાંકો વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા માટે ટી-ગુણોત્તરનું મુલ્ય ૬.૦૦ મળ્યું હતું. ૦.૦૧ કક્ષાએ સાર્થક હતું. તેથી ઉત્કલ્પના-૨ નો અસ્વીકાર થયો હતો. એટલે શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી.

- (3) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક બુદ્ધિ માપદંડ પરના પ્રાપ્તશાંકો અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિશાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ તપાસતા સહસંબંધકનું મુલ્ય ૦.૫૩૬ મળ્યું હોવાથી ૦.૦૧ કક્ષાએ સાર્થક હતું. આથી કહી શકાય કે, જે વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ ઊંચી તેમ તેની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ઊંચી અને સાંવેગિક બુદ્ધિ નીચી તેમ તેની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ નીચી જોવા મળી હતી.

અભ્યાસનો ફલિતાર્થ અને સૂચનો

- (1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓની કન્યાઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ કુમારોની સાંવેગિક બુદ્ધિ કરતા વધારે જોવા મળી હતી. તેથી કુમારોની સાંવેગિક બુદ્ધિ વિકસે તેવા કાર્યક્રમો યોજવા જોઈએ. તેમજ વિદ્યાર્થીઓ પોતે સંવેગો અનુભવે તેવી પરિસ્થિતિનું નિર્માણ કરવું જોઈએ.
- (2) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓમાં શ્રેણી અગિયારના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક બુદ્ધિ શ્રેણી બારના વિદ્યાર્થીઓ કરતા ઊંચી જોવા મળી હતી. આથી શ્રેણી બારના વિદ્યાર્થીઓમાં તણાવનું પ્રમાણ ઓછું કરી અને તેના પર પૂરતું ધ્યાન આપી અને તેની સાંવેગિક બુદ્ધિ વધારવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.
- (3) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓમાં કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કરતા ઊંચી જોવા મળી હતી. આથી કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર પૂરતું ધ્યાન આપી યોગ્ય અધ્યાપન યોજના અપનાવી શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વધે તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

સંદર્ભસૂચિ

ઉચાટ, ડી.એ.(૨૦૦૩). સંશોધન ઉપકરણો. રાજકોટ:સ્વ. ડૉ. હરિભાઈ જી. દેસાઈ મેમોરિયલ બુક બેંક, શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

દોંગા, એન.એસ.(૨૦૦૭). શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન. રાજકોટ નીજિજન સાયકો સેન્ટર.

Bansal S. and Kaur, K. (2011). Research Tandem. Amritsar:Khalsa college Of Education, Vol.2, no.5

Goleman, Daniel (1995). Emotional Intelligence. New York: Bostan Book.

Patel P. and Patel H. (2005). A Study of Emotional Intelligence and Teaching of Higher Secondary School students of Gujarat State in Relation to Certain Veriables. Major Research Project, New Delhi: UGC.

